

УДК 347.2

В.Л. ЯРОЦЬКИЙ, докт. юрид. наук, проф.,
Національний університет «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»

ХАРАКТЕРИСТИКА САМОЗАХИСТУ РЕЧОВИХ ПРАВ ЯК РІЗНОВИДУ ПРАВІМІРНИХ ДІЙ

Ключові слова: речові права, самозахист, самоохорона, самозахист речових прав, ознаки самозахисту, форми здійснення захисту цивільних прав

Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, присвячених самозахисту, окремі питання вказаної сфери досі залишаються малодослідженими. Очевидно, що самозахист підлягає розгляду як різновид правомірних дій і знаходиться в позитивному правовому полі. Держава надає особі можливість самостійно захищати свої права та законні інтереси. Але правомірність самозахисту можна констатувати лише при дотриманні певних вимог, які закріплені положеннями цивільного законодавства України. Метою даної статті є дослідження правової природи самозахисту як різновиду правомірних дій та окреслення його характерних ознак, урахування яких дозволяє визначити умови правомірності самозахисту речових прав.

В силу дискусійності питання самозахисту в цивілістичній літературі, О. Антонюк проаналізувавши різні точки зору на досліджуване питання виділяє три основні підходи: 1) самозахист становить собою дії фактичного характеру (необхідна оборона, крайня необхідність), при чому законодавство регулює не самі дії, а їх наслідки; 2) самозахист становить собою дії виключно юридичного характеру (відмова від договору в разі порушення його умов іншою стороною, відмова від прийняття неякісної продукції, переведення на акредитивну форму розрахунків у разі прострочення оплати за попередній період); 3) самозахист становить

собою дії як фактичного, так і юридичного характеру. Із прийняттям загальної норми, яка встановила загальний порядок здійснення самозахисту (ст.55 Конституції України), а також галузевих норм, які конкретизують цей порядок, встановлюють конкретні критерії правомірності його здійснення, предмет цієї дискусії зникає сам по собі. Як зазначив Ч.Н. Азімов, з прийняттям загальної норми, яка регламентує самозахист (ст.19 ЦК України), заходи самозахисту набувають правового змісту [1, с.315].

В.О. Матвійчук має свій погляд на це питання і вважає, що у теорії ще до появи ст.19 у ЦК України сформувався чотири основні підходи до визначення змісту самозахисту цивільних прав:

1) самозахистом є дії, спрямовані на захист цивільних прав лише у позадоговірних відносинах (В.П. Грибанов, М.І. Усенко, В.А. Рясенцев); 2) це дії, спрямовані на захист цивільних прав від порушень у позадоговірних відносинах, а також деякі дії, спрямовані на захист прав у договірних відносинах, наприклад, притримання речі (М.І. Брагінський, М.І. Клейн); 3) це дії, спрямовані на захист прав лише у договірних відносинах (Г.Я. Стоякін); 4) самозахистом є дії, спрямовані на захист від порушень цивільних прав як у позадоговірних, так і в договірних відносинах (Ю. Басін). Варто детальніше зупинитися на їх аналізі.

Так, В.П. Грибанов під самозахистом цивільних прав розумів «здійснення правомочною особою дозволених законом дій фактичного характеру, направлених на охорону її особистих або майнових прав та інтересів». Цю точку зору підтримують М.І. Усенко та В.А. Рясенцев, нерідко ототожнюючи самозахист із діями у стані необхідної оборони та крайньої необхідності. Однак, з подібним визначенням самозахисту, вважає В.О. Матвійчук, важко погодитися з таких причин: по-перше, при самозахисті дії правомочної особи спрямовані на захист своїх цивільних прав, дії ж у стані необхідної оборони та

крайньої необхідності можуть бути спрямовані на захист не тільки своїх прав, а й прав іншої особи, суспільства держави; по-друге діями у стані необхідної оборони та крайньої необхідності можуть захищатися, на відміну від самозахисту, не лише цивільні права, а й будь-які інші (політичні, трудові); по-третє, умови правомірності дій у стані необхідної оборони та крайньої необхідності й дій щодо реалізації права на самозахист при їх зовнішній подібності не можна розглядати як категорії, що повністю збігаються. В.П. Грибанов, зокрема, вважає, що самозахист має своєю метою лише охорону особистості, права власності та інших речових прав, оскільки на сьогодні законодавством передбачена можливість самостійного захисту будь-яких цивільних прав незалежного від їх характеру, що впливає із назви ст.19 ЦК України.

М.І. Брагінський, М.І. Клейн, аналізуючи інститут самозахисту цивільних прав, відносять до нього окремі способи самозахисту, що витікають із зобов'язальних правовідносин (наприклад, притримання речі), при цьому не згадуючи про можливість самозахисту прав, що витікають із зобов'язань в цілому.

Г.Я. Стоякін під самозахистом розумів «передбачені законом односторонні дії юридичного або фактичного характеру, що застосовуються правомочною особою і направлені на припинення дій, які порушують її майнові та особисті права». Він вважає, що ні необхідна оборона, ні крайня необхідність не є цивільно-правовими засобами самозахисту, оскільки це дії фізичного а не правового характеру. Однак, право на самозахист своїх прав, у тому числі й речових, у стані необхідної оборони та крайньої необхідності передбаченої законом (КК та ЦК України), крім того, статті 1169, 1171 ЦК України передбачають правові наслідки у разі реалізації цих способів самозахисту.

Ю.Г. Басін зазначає, що самозахист цивільних прав – це передбачені законом односторонні дії зацікавленої особи, спрямовані на

те, щоб забезпечити недоторканість права та припинення дій, що його порушують. До способів самозахисту він відносить не лише дії фактичного характеру, а й дії, що застосовуються особою «за допомогою державних органів, при умові, що такий орган виконує лише звернену до нього вимогу, не розглядаючи спору по суті». На думку В.О. Матвійчука, таке визначення не достатньо повно відображає специфіку самозахисту. Адже, можливість реалізації конкретних способів самозахисту може допускатися не лише законом, а й договором, тому що не включення в умови договору права використовувати ті або інші дії з метою самозахисту може у разі їх застосування (хоча і вони були б направлені проти порушення права) бути оскаржене і визнане неправомірним. Ю.Г. Басін не звертає увагу на те, що способи самозахисту можуть переслідувати і таку мету, як припинення порушення цивільного права [2, с.410–412].

Плюралізм підходів пояснюється вузькою формою ст.19 ЦК України і широким її змістом, який робить за необхідне наукове дослідження даного питання. Вищевказана стаття лише визначає, що особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань.

Самозахистом є застосування особою заходів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства.

Способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідками, що спричинені цим порушенням.

Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства [3]. Як бачимо, лише загальні ознаки, передбачені цією статтею, дозволяють відокремити та розмежувати самозахист та юрисдикційні засоби захисту один від одного. При цьому, в аспекті розгляду способів захисту, уявляється можливим зробити висновок, якщо певні дії, спрямовані на усунення загрози порушення права чи його відновлення, вони

можуть бути віднесені до способів юрисдикційного захисту, якщо вони застосовуються або супроводжуються примусовою силою держави в особі її компетентних органів. Тобто коли особа звернулася до відповідних органів держави за захистом своїх прав. Коли ж особа захищає свої законні права та інтереси самостійно без звернення до компетентних органів держави, то ці дії є діями, спрямованими на самозахист. Тому, відповідно, всі дії особи, спрямовані на усунення загрози порушення її речових прав можна в будь-якому випадку віднести чи до засобів юрисдикційного захисту чи до засобів неюрисдикційного захисту. Саме такий висновок можна зробити виходячи з форми закріплення права на самозахист в чинному ЦК України. А тому, такий висновок приводить до віднесення до засобів самозахисту всіх засобів забезпечення виконання зобов'язань, порядок відшкодування шкоди заподіяної неправомірними діями особи тощо.

В той же час, для реалізації способів самозахисту характерним є те, що вони можуть бути оскаржені до суду або до іншого компетентного органу, що є своєрідною гарантією дотримання прав та інтересів особи, яка порушила чуже право, і дозволяє захистити громадян і юридичних осіб від можливих випадків самоуправства з боку особи, яка реалізовує дійсне чи удаване право на самозахист [4, с.5].

В силу того, що законодавець не надає чіткого поняття самозахисту наука цивільного права породила багато думок щодо виведення характерних ознак самозахисту.

Зокрема, російські вчені Г. Сverdлик і Е. Страунінг вбачають характерні ознаки «самозахисту цивільних прав» у тому, що цей спосіб: 1) здійснюється у разі порушення цивільних прав чи реальної загрози порушення цих прав; 2) здійснюється в односторонньому порядку, без звернення до компетентних органів і тільки тією особою, права якої порушено; 3) здійснюється тільки у формі дій; 4) реалізується в спосіб, передбаче-

ний у законі чи договорі; 5) спрямований на недоторканість права, припинення порушення, ліквідацію наслідків порушення права; б) не виключає можливості у подальшому оскаржити в компетентних органах дії особи, яка самостійно захищала своє цивільне право.

В цілому названі ознаки відповідають і ознакам, притаманним самозахисту відповідно до ст.19 ЦК України. Але розгляд деяких із них, як конструктивних ознак, зумовлює потребу в коригуванні з погляду на національне законодавство. Зокрема, сумнівним є те, що здійснювати самозахист може тільки та особа, права якої порушено бо таке твердження явно суперечить нормам, що містить абз.1 ч.1 ст.19 ЦК України, де зазначено, що «особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи». Р. Сидельников не погоджується з тим, що самозахист може проявлятися лише у формі дії. Дійсно, в ст.14 ЦК РФ відсутній термін «бездіяльність», і, можливо, саме це спонукало Е. Страунінга дійти висновку про те, що шляхом бездіяльності не можна захистити своє право. Разом з тим він визнає одним із способів «самозахисту» притримання кредитором речі, яка підлягає передачі боржникові, доти, доки відповідне зобов'язання останнім не буде виконане. Однак якщо притримання речі як правовий засіб є легальною формою приватного правозахисту, це і буде прикладом бездіяльності як форми самозахисту з боку кредитора. Цілком слушно з цього приводу зазначив А. Рубанов, підкресливши, що кредитор, у володінні якого знаходиться річ, зобов'язаний передати її іншій особі. Якщо він цього не здійснює, то порушує свій обов'язок і його володіння стає незаконним. Але ЦК надає йому право не передавати річ, звичайно, у певних цілях і на певних умовах. Тим часом, якщо не було законних підстав для притримання речі, чи, наприклад, право притримання використовувалося з єдиною метою – заподіяти шкоду боржникові, має йтися про правопорушення у формі бездіяльності з усіма цивільно-правовими наслід-

ками, що впливають із конкретної ситуації [5, с.216–217].

Свій погляд на питання самозахисту має М. Корабльова, яка вважає, що характерними ознаками самозахисту є: 1) самозахист здійснюється, коли порушення суб'єктивного права вже відбулося та продовжується, або (у деяких випадках) проти наявного посягання на права та інтереси управненої особи (наприклад, необхідна оборона); 2) обстановка (обставини місця та часу) виключає в даний момент можливість звернення за захистом до державних компетентних органів, або, хоча і не виключає звернення за судовим захистом, особа, права якої порушені обирає більш оперативні заходи захисту; 3) самозахист здійснюється передусім силами самого потерпілого (суб'єкта, чие право порушене), що, безумовно, не виключає товариської взаємодопомоги і сприяння в здійсненні захисту (проти посягання) з боку інших громадян або участі юридичних осіб; 4) самозахист не повинен виходити за межі дій, необхідних для припинення порушення, і має відповідати порушенню за своїми способами.

Ч. Азімов виділяв такі ознаки самозахисту: 1) наявність факту порушення суб'єктивного цивільного права (внаслідок злочинних посягань, адміністративних та цивільних правопорушень); 2) заходи, якими уповноважена особа має право скористатися для безпосереднього впливу на порушника, передбачені законом чи договором; 3) самозахист здійснюється силами самого потерпілого; 4) застосовувані заходи не виходять за межі необхідних дій для припинення порушення повинні відповідати йому. Але правник будував свої висновки на матеріалах проекту нового ЦК, який обмежував самозахист лише тими способами, що передбачалися законом або договором, що на сьогодні вже не відповідає нормам самого ЦК. З цієї ж причини не можна погодитися з тим, що самозахист має місце в умовах, коли особа захищає свої порушені права, а в усіх інших

випадках вона є захисником інтересів інших осіб [5, с.218–219].

На нашу думку, суттєвим недоліком наведених вище ознак є наявність передбачення можливості здійснення самозахисту лише в разі порушення суб'єктивного цивільного права. Така точка зору, вважаємо, є дискусійною і ґрунтується на аналізі необхідної оборони та крайньої необхідності, що значно звужує значення і можливості інших засобів самозахисту.

Таким чином, самозахисту притаманні наступні ознаки: 1) наявність правомірних дій, що підлягають кваліфікації як протидія правопорушенню (наприклад, застосовується притримання, необхідна оборона та крайня необхідність тощо) або правомірні превентивні дії, що ліквідують загрозу такого правопорушення в майбутньому (при цьому самозахист дозволяється від будь-якого правопорушення [6, с.47]. 2) засоби, якими особа бажає скористатися не повинні суперечити закону, договору або моральним заходам суспільства; 3) самозахист здійснюється у формі активних дій; 4) самозахист здійснюється силами власника (титального власника) самостійно без звернення до компетентних органів держави; при цьому законодавець не конкретизує перелік осіб, що мають право на такий захист, вказав що особа має право на самозахист свого права та права іншої особи [6, с.47]; 5) самозахист має відповідати змісту права, що порушене або може бути порушеним, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням.

Врахування вказаних ознак дозволяє відмежувати неюрисдикційну форму самозахисту від юрисдикційної і визначити які дії підлягають віднесенню до самозахисту, а які – ні.

О.І. Антонюк наголошує, що право на самозахист є типовим для цивільного права, адже правова активність суб'єктів має тут юридично вагомий характер. Здійснення права на самозахист забезпечує оперативний, дієвий, економний захист, сприяє зростанню соціальної активності і правосвідомості уча-

сників цивільних відносин, укріпленню законності та правопорядку. Визначення меж здійснення розглядуваного права спрямоване на забезпечення соціального миру та стабільності у суспільстві [7, с.9].

Право на самозахист має здійснюватися відповідно до загальних положень цивільного законодавства України. Так, ч.1 ст.12 ЦК України проголошує, що особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд. Це впливає із такої засади цивільного права, як диспозитивність. Слід пам'ятати, що при здійсненні права на самозахист її способи не повинні виходити за межі дій, необхідних для припинення порушення. Інакше будь-які дії, що виходять за межі нормативних вказівок, хоча б вони й були спрямовані на захист дійсного права, будуть вважатися самоуправством [4 с.67].

Зважаючи на можливість заподіяння шкоди цивільним правам інших осіб при здійсненні самозахисту, самозахист допускається при дотриманні певних умов і відсутність однієї з них може свідчити про неправомірність дій при самозахисті. Так, аналіз ст.16 (захист цивільних прав та інтересів судом), ст.19 (самозахист цивільних прав), ст.1169 (відшкодування шкоди, завданої особою у разі здійснення нею права на самозахист), ст.1171 (відшкодування шкоди, завданої у стані крайньої необхідності) ЦК, що безпосередньо регулюють право на самозахист, і деяких інших загальних норм ЦК дає підстави виокремити такі умови правомірності самозахисту:

1) особа може захищати лише своє дійсне право. При цьому важливим є те, що не повинно бути спірних ситуацій, які б вимагали судового розгляду, коли особа буде захищати своє право, яке лише припускається (наприклад, витребування майна від добросовісного володільця);

2) заподіяна шкода при реалізації права на самозахист не повинна явно не відповідати реальній або можливій шкоді, завданій порушенням. Це не значить, що вона обов'яз-

ково має бути меншою від відверненої шкоди, як зазначають деякі науковці, бо ст.1171 ЦК України (відшкодування шкоди, завданої у стані крайньої необхідності) цього не вимагає, на відміну від ст.39 КК України. Для цивільно-правового регулювання важливо лише досягнення результату – усунення небезпеки. Враховуючи те, що Верховний Суд України ще не дав роз'яснення щодо спорів які можуть виникнути при реалізації самозахисту, доцільно звернути увагу на п.9 постанови № 6/8 Пленуму Верховного Суду РФ і Пленуму Вищого арбітражного суду РФ від 01.07.1996 р. «Про деякі питання, пов'язані із застосуванням частини першої ЦК РФ», в якому зазначено умову правомірності самозахисту (мовою оригіналу): «При разрешении споров, возникших с защитой принадлежащих гражданам или юридическим лицам гражданских прав путем самозащиты (статьи 12, 14 ГК РФ), следует учитывать что самозащита не может быть признана правомерной, если она явно не соответствует способу и характеру нарушения и причиненный (возможный) вред является более значительным, чем предотвращенный»;

3) способи самозахисту не повинні виходити за межі дій, необхідних для їх реалізації. Ця умова є дуже важливою для розуміння і буде складною для правозастосування судами у разі виникнення спору, оскільки способи самозахисту одних і тих самих благ можуть бути різними, як і різною може бути шкода, завдана особі, яка порушує це благо (наприклад, захист честі для офіцера може значити для нього значно більше, ніж щось інше тощо). Саме тому дуже важко встановити якісь межі в цих умовах [4, с.6].

О.І. Антонюк виділяє та аналізує такі загальні критерії правомірності самозахисту, за якими заходи самозахисту: 1) не можуть бути заборонені законом і суперечити моральним засадам суспільства; 2) повинні відповідати змісту права (інтересу), яке порушується (щодо порушення якого існує реальна загроза). Вибір і здійснення засобів самоза-

хисту має ґрунтуватися на принципах розумності, справедливості, добросовісності. Оскільки право на самозахист може виникати й у разі реальної загрози порушення, доцільно зазначити у ч.2 ст.19 ЦК, що заходи самозахисту мають відповідати також наслідкам, щодо настання яких існує реальна загроза вважає О.І. Антонюк [7, с.12].

Найбільш вдалим, вважає О. Аушевої, є перелік умов правомірності самозахисту, запропоновані М. Брагінським. На його думку, для правомірності самозахисту достатньо притримуватися наступних умов: особа, яка самостійно захищає своє право, є безспірним його володільцем; обраний особою спосіб самозахисту повинен бути співрозмірний порушенню; спосіб самозахисту не може виходити за межі дій, необхідних для його використання [6, с.49].

На думку Д. Луспеника, спірним є посилення деяких авторів, що однією з умов правомірності самозахисту є те, що реальна небезпека, яка загрожувала цивільним правам особи за цих обставин, не могла бути усунена іншими засобами. Це не відповідає логіці аналізу такого інституту, як необхідна оборона, і тим соціальним завданням, які повинні вирішуватися таким способом захисту прав. Так ч.2 ст.36 КК України зазначає, що кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади [4, с.6].

В аспекті застосування засобів та способів самозахисту в господарській діяльності вказані вище умови в основному придатні для вирішення питання про правомірність самозахисту прав суб'єктів господарювання в відносинах, що розглядаються, хоча і потребують конкретизації. Так, першою умовою правомірності слід назвати наявність у суб'єкта господарювання відповідних доказів того права, на порушення якого є посягання органом державної влади (її посадовою особою).

Умова про співрозмірність способів самозахисту порушенню можна уточнити з ура-

хуванням думки Г. Свердлика та Е. Страунінґа про те, що шкода, спричинена реалізацією права на самозахист, не повинна явно не відповідати реальній чи можливій шкоді, що спричинена порушенням. В аспекті розгляду права на самозахист суб'єктами господарювання це положення конкретизується О. Аушевою, яка визначає що у суб'єкта господарювання об'єктами захисту є майно, комерційна таємниця, ділова репутація та ін. При цьому значимість об'єктів захисту для конкретного об'єкту в кожному окремому випадку своя, як засоби захисту одних й тих самих благ можуть бути різними, як може бути різною шкода, що спричинена відносно одного й того ж блага. Наприклад, загроза спричинення шкоди діловій репутації юридичної фірми є більш значимою для неї, ніж спричинення їй несуттєвої майнової шкоди. В той же час для іншого суб'єкта господарювання спричинення шкоди майну чи його незаконне вилучення може привести до втрати основного прибутку, що для нього буде більше значимим, аніж шкода діловій репутації. З цього випливає, що перевірка умови правомірності, що розглядається може бути ускладнена оскільки межі правомірності конкретного способу суб'єкт буде визначати самостійно, виходячи із значимості об'єкту захисту для його діяльності [6, с.49].

Викладене дозволяє зробити наступні висновки:

1) самозахист має бути спрямований на дійсне право, тобто особа повинна самостійно захищати своє дійсне, реальне право, а не удаване чи припустиме;

2) спосіб самозахисту має відповідати реальній шкоді, чи загрозі її завдання у майбутньому. Шкода, заподіяна при самозахисті має відповідати шкоді чи загрозі заподіяння шкоди правопорушенням чи посяганням на право власності, а також змісту права, що порушується;

3) самозахист має бути здійснений в певних межах, необхідних для припинення по-

сягання чи відновлення права та встановлених законом. При цьому закон надає певний карт-бланш для засобів самозахисту і дозволяє виходити за межі, але за умов, що такий вихід буде не дуже явним;

4) можливість реалізації права на самозахист не може бути обмежена тільки часом до пред'явлення позову або звернення за допомогою до інших органів влади. Застосування засобів самозахисту цивільних прав у деяких випадках можливо з метою захисту своїх прав задля виконання судового рішення, про що вказувалось раніше. Але недопустимою є реалізація права на самозахист після закінчення порушення, бо такі дії будуть виходити за межі, дозволені законом, і будуть вважатися самоправством;

5) з урахуванням вищезазначеного в аспекті самозахисту прав суб'єкта господарювання від незаконних дій державного органу, другу умову правомірності самозахисту прав учасників цивільних правовідносин є сенс конкретизувати наступним чином: шкода, спричинена органу державної влади застосуванням способів самозахисту, повинна відповідати реальній чи можливій шкоді, спричиненій суб'єкту господарювання порушенням його прав органом державної влади чи його посадовою особою, розмір якого повинен підтверджуватися в установленому порядку;

6) третю умову необхідно уточнити з урахуванням вже розглянутої форми самозахисту, а саме: спосіб самозахисту, що використовується суб'єктом господарювання для захисту свого права, повинен відповідати характеру та змісту неправомірних (незаконних) дій органів державної влади (чи їх посадових осіб).

7) Із змісту ч.2 ст.19 ЦК України випливає, що самозахист має одночасно відповідати характеру та наслідкам правопорушення. Отже, якщо дії щодо самозахисту не відповідали характеру правопорушення, хоча й не було заподіяно невідповідної шкоди, вони є неправомірними. Обстоюється доцільність передбачити у абз.1 ч.2 ст.19 ЦК України,

що заходи, спрямовані на самозахист, будуть протиправними, якщо вони одночасно не відповідають характеру порушення і його наслідкам;

8) у чинному законодавстві України повинні бути передбачені спеціальні критерії правомірності здійснення самозахисту певними суб'єктами чи заходами. Так, для співробітників правоохоронних органів визначені спеціальні межі самозахисту із використанням як спецзасобів, так і фізичної сили, що мають застосовуватися лише як крайній захід із заподіянням мінімальної шкоди здоров'ю правопорушника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк О. І. Деякі аспекти визначення місця самозахисту цивільних прав у системі правового захисту / О. І. Антонюк // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2002. – № 3. – С. 314–321.
2. Матвійчук В. О. Самозахист речових прав / В. О. Матвійчук // Держава і право. – 2005. – Вип. 28. – С. 410–415.
3. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 р., № 435–IV // ВВР України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.
4. Луспенник Д. Д. Реалізація права на самозахист цивільних прав – новела нового цивільного кодексу України: поняття і межі здійснення / Д. Д. Луспенник // Адвокат. – 2004. – № 11. – С. 3–8.
5. Сидельников Р. Ознаки самозахисту цивільних прав / Р. Сидельников // Вісник академії правових наук України. – 2004. – № 2 (37). – С. 214–222.
6. Аушева Е. К. К вопросу о самозащите прав субъектов хозяйствования при их нарушении органами государственной власти / Е. К. Аушева // Підприємництво, господарство та право. – 2006. – № 6. – С. 47–49.
7. Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право

та процес, сімейне право, міжнародне приватне право» / А. В. Андрушко ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2004. – 22 с.

Яроцький В. Л. Характеристика самозахисту речових прав як різновиду правомірних дій / В. Л. Яроцький // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 466–473 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_79.pdf

Досліджено характеристику самозахисту речових прав як правового засобу захисту цивільних прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин. Основними питаннями, яким приділено увагу в дослідженні, є з'ясування особливостей самозахисту речових прав, специфіки використання конкретних засобів та способів правової форми захисту речових прав, дослідження умов правомірності та законності використання таких засобів. Досліджено правову природу форм захисту речових прав, визначено порядок використання окремих засобів їх самозахисту.

***

Яроцький В. Л. Характеристика самозащиты прав как разновидности правомерных действий

Исследована характеристика самозащиты прав как правового средства защиты гражданских прав и законных интересов участников гражданских правоотношений. Основными вопросами, которым уделено внимание в исследовании, является выяснение особенностей самозащиты прав, специфики использования конкретных средств и способов правовой формы защиты прав, исследование условий правомерности и законности использования таких средств. Исследована правовая природа форм защиты прав, определен порядок использования отдельных средств их самозащиты.

***

Yarotskiy V.L. Characteristics of Self-Defense Rights as a Variety of Legal Actions

The article investigates characteristics the self-defense rights as a legal means of protecting civil rights and legitimate interests of civil relations. The main issues addressed in that study is to elucidate the features of self-defense rights, the specific use of specific tools and methods to protect the rights of legal forms, study the conditions of legitimacy and legality of the use of such funds. The legal forms of protection of nature, the procedure for the use of certain means of self-defense are studies.